

บทที่ 2

ทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทักษะ และ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี ได้ทำการศึกษาทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัยดังนี้

กระบวนการสื่อสาร

การสื่อสาร คือ กระบวนการของการถ่ายทอดข่าวสารจากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสารไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร โดยผ่านสื่อ กระบวนการสื่อสารจึงประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก คือ ผู้ส่งสาร (Source) ข่าวสาร (Message) ช่องทาง (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ผลที่เกิดจากการสื่อสาร (Effect) และการสะท้อนกลับหรือปฏิกริยาตอบสนอง (Feedback)

การสื่อสารมีลักษณะเป็นกระบวนการ หมายถึง การมีลักษณะที่ต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่มีจุดสิ้นสุด ไม่มีการหยุดนิ่ง หรือกล่าวได้ว่า จะมีการกระทำโต้ตอบกลับไปกลับมาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารตลอดเวลา ผู้ส่งสารกลายเป็นผู้รับสารและผู้รับสารกลายเป็นผู้ส่งสารในระหว่างเวลาเดียวกันได้

ในกระบวนการสื่อสารจะเห็นได้ว่า ช่องทาง มีความสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดว่า ช่องทางการสื่อสารประเภทใดที่ผู้ส่งสารจะใช้เพื่อให้ผู้รับสารเกิดความรู้ ทักษะ และเกิดพฤติกรรมตามที่ต้องการได้นั้นก็หมายถึงความสำเร็จของการสื่อสารนั่นเอง

ช่องทางการสื่อสาร อาจแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) และการสื่อสารมวลชน (Mass Communication)

การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารหรือปฏิกริยาโต้ตอบระหว่างบุคคลสองคน

หรือมากกว่านั้น อาจเป็น 3 คน หรือกลุ่มย่อย (Small group) ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสาร สามารถที่จะซักถามทำความเข้าใจและมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันได้ทันที การสื่อสารระหว่างบุคคลมีองค์ประกอบของการสื่อสารครบถ้วน คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทาง (Channel) ผู้รับสาร (Receiver) ผล (Effect) และปฏิริยาการสนองกลับ (Feedback) Rogers และ Shoemaker กล่าวว่า ในกรณีที่ต้องการให้บุคคลใด ๆ เกิดการยอมรับในสารที่เสนอไปหรือจะทำการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพที่สุดเพื่อให้มีการตัดสินใจยอมรับสารนั้น ควรใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล โดยใช้สื่อบุคคลเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สื่อบุคคลนี้มีประโยชน์มากในกรณีที่ผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมในการรับสารนั้น นอกจากนี้ยังเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจกระจ่างชัดต่อสาร และตัดสินใจรับสารได้อย่างมั่นใจยิ่งขึ้นด้วย

ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

เสถียร เขยประทับ (2525) ได้กล่าวถึงประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบบุคคลวิติ ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถที่จะไต่ถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากผู้ส่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการ และความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน

การที่ช่องทางที่เป็นสื่อระหว่างบุคคลมีระดับปฏิริยาตอบสนองหรือปฏิริยาสะท้อนกลับสูง สามารถทำให้ลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปลหรือตีความสารและการเลือกจำสารได้

2. สามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

Lazarsfeld และ Menzel (1963) ได้ให้เหตุผลในควมมีประสิทธิภาพของสื่อบุคคลว่า

1. การพูดคุยเป็นกันเองเป็นส่วนตัวทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเกิดความเป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดง่ายขึ้น
2. การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากัน ทำให้ผู้พูดสามารถดัดแปลงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังได้

3. การสื่อสารแบบนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกกว่าตนเองได้รับรางวัลในเรื่องที่ว่า สามารถแสดงความคิดเห็นกับผู้อื่นได้

การสื่อสารระหว่างบุคคลแบ่งเป็น 2 ประเภท (เลอติเยร์ เซยประทับ, 2525) คือ

1. การติดต่อโดยตรง (Direct Contact) การติดต่อโดยตรงนี้ใช้สื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสารโดยวิธีเยี่ยมบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับประชาชน วิธีนี้หากประชาชนหรือผู้รับสารสงสัยไม่เข้าใจก็สามารถซักถามทำความเข้าใจได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้เผยแพร่ข่าวสารยังสามารถสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้รับสารได้ด้วย ฉะนั้นในกิจการเผยแพร่ข่าวสารสร้างความเข้าใจหรือชักจูงโน้มน้าวใจจึงนิยมใช้การติดต่อสื่อสารโดยตรง แต่มีข้อจำกัดคือการสื่อสารประเภทนี้ต้องใช้สื่อบุคคลเป็นจำนวนมาก สิ้นเปลืองเวลาและแรงงานในการเผยแพร่ข่าวสาร

2. การติดต่อโดยกลุ่ม (Group Contact of Community Public) คือ การติดต่อโดยผ่านกลุ่ม กลุ่มจะมีอิทธิพลต่อบุคคลส่วนรวม กลุ่มต่าง ๆ ช่วยให้การสื่อสารของบุคคลบรรลุเป้าหมายได้ ดังที่ Blumer (1969) กล่าวไว้ว่า "สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มที่ต่างชนิดกัน ส่วนใหญ่ชีวิตที่ร่วมกันอยู่ทั้งหมดจะประกอบกันเป็นแบบแผนปฏิบัติ และมีพฤติกรรมร่วมของกลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความสนใจมุ่งไปสู่ทิศทางใด บุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่มก็จะมี ความสนใจในทางนั้นด้วย" การติดต่อโดยกลุ่มนี้อาจทำได้โดยการประชุม อภิปราย และสนทนาภายในกลุ่มคือ จัดกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ให้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีปฏิริยาโต้ตอบกัน ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการตัดสินใจยอมรับหรือปฏิเสธข่าวสาร

การสื่อสารมวลชน (Mass Communication)

การสื่อสารมวลชน เป็นการสื่อสารที่สามารถไปถึงผู้รับได้เป็นจำนวนมากอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว โดยผ่านสื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Media) ได้แก่ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสื่อสิ่งพิมพ์ (Print Media) เช่น หนังสือพิมพ์ ซึ่งแหล่งข่าวอาจจะเป็นบุคคลจำนวน 1 หรือ 2-3 คน ที่จะส่งข่าวไปยังบุคคลจำนวนมากได้

คุณลักษณะของสื่อมวลชน คือ

1. สามารถเข้าถึงผู้รับ หรือกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว
2. สามารถให้ความรู้และข่าวสารได้ดี
3. สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ไม่พึงปรารถนาได้

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับตัวแปร 3 ตัวคือ ความรู้ (Knowledge) ทัศนคติ (Attitude) และการยอมรับปฏิบัติ (Practice) ของผู้รับสารที่อาจจะมผลกระทบต่อสังคม โดยมีหลักว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้นอยู่กับความรู้ ถ้ามีความรู้ ความเข้าใจดี ทัศนคติก็จะเปลี่ยนแปลง และเมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็จะมีการยอมรับปฏิบัติ หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทั้งความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ดังนั้นการที่จะมีการยอมรับหรือปฏิเสธสิ่งใดต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติก่อนโดยการให้ความรู้

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า การสื่อสารในฐานะตัวแปรต้นสามารถนำการพัฒนามาสู่ชุมชนได้ โดยการศึกษาถึงความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารว่าเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ เพราะอะไร นอกจากนี้ยังศึกษาถึงความสัมพันธ์ในลักษณะสายโซ่ที่เริ่มจากความรู้ไปสู่ทัศนคติ และกลายเป็นพฤติกรรมต่อไป (สุรพงษ์ โสชนเสถียร 2533: 118)

ความรู้ (Knowledge) ในที่นี้เป็นการรับรู้เบื้องต้น ซึ่งบุคคลส่วนมากจะได้รับผ่านประสบการณ์โดยการเรียนรู้จากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (S-R) แล้วจัดระบบเป็นโครงสร้างของความรู้ที่ผสมผสานระหว่างความจำ (ข้อมูล) กับสภาพจิตวิทยาด้วย เหตุนี้ความรู้จึงเป็นความจำที่เลือกสรรซึ่งสอดคล้องกับสภาพจิตใจของตนเอง ความรู้จึงเป็นกระบวนการภายใน อย่างไรก็ตามความรู้ก็อาจส่งผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ได้ และผลกระทบที่ผู้รับสารเชิงความรู้ในทฤษฎีการสื่อสารนั้นอาจปรากฏได้จากสาเหตุ 5 ประการคือ

1. การตอบข้อสงสัย (Ambiguity Resolution) การสื่อสารมักจะสร้างความสับสนให้สมาชิกในสังคม ผู้รับสารจึงมักแสวงหาสารสนเทศโดยการอาศัยสื่อทั้งหลาย เพื่อตอบข้อสงสัยและความสับสนของตน

2. การสร้างทัศนคติ (Attitude Formation) ผลกระทบเชิงความรู้ต่อการปลูกฝังทัศนคตินั้น ส่วนมากนิยมใช้กับสารสนเทศที่เป็นนวัตกรรม เพื่อสร้างทัศนคติให้คนยอมรับ

การแพร่แนวคิดนั้น ๆ (ในฐานะความรู้)

3. การกำหนดวาระ (Agenda Setting) เป็นผลกระทบเชิงความรู้ที่สื่อกระจายออกไป เพื่อให้ประชาชนตระหนักและผูกพันกับประเด็นวาระที่สื่อกำหนดขึ้น หากตรงกับภูมิหลังของปัจเจกชนและค่านิยมของสังคมแล้ว ผู้รับสารก็จะเลือกสารสนเทศนั้น

4. การพอกพูนระบบความเชื่อ (Expansion of Belief System) การสื่อสารสังคมมักจะกระจายความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ด้านต่าง ๆ ไปสู่ประชาชน จึงทำให้ผู้รับสารรับทราบระบบความเชื่อที่หลากหลายและลึกซึ้งไว้ในความเชื่อของตนมากขึ้นไปเรื่อย ๆ

5. การรู้แจ้งต่อค่านิยม (Value Clarification) ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมและอุดมการณ์ เป็นภาวะปกติของสังคม สื่อมวลชนที่นำเสนอข้อเท็จจริงในประเด็นเหล่านี้ ย่อมทำให้ประชาชนผู้รับสารเข้าใจถึงค่านิยมเหล่านั้นแจ้งชัดขึ้น

ทัศนคติ (Attitude) เป็นความคิดและความรู้สึกอย่างไร กับคนรอบข้าง วัตถุหรือสิ่งแวดล้อม โดยทัศนคตินั้นมีรากฐานมาจากความเชื่อ ที่อาจสอดด้านพฤติกรรมในอนาคตได้ ทัศนคติจึงเป็นเพียงความพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้า และทัศนคติเป็นพรมแดนเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับพฤติกรรม (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร 2533: 122)

นอกจากนี้ยังได้มีผู้ให้คำนิยามของทัศนคติแตกต่างกันออกไป เช่น Katz และ Stotland กล่าวว่า ทัศนคติประกอบด้วยส่วนประกอบพื้นฐาน 3 ประการคือ

1. ส่วนประกอบทางการรู้ การเข้าใจ
2. ส่วนประกอบทางอารมณ์
3. ส่วนประกอบทางพฤติกรรม

Fishbein และ Ajzen ได้ให้นิยามทัศนคติว่า ความโน้มเอียงที่ได้เรียนรู้ที่จะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งทางที่ชอบหรือไม่ชอบอย่างคงเส้นคงวา

ทัศนคติของบุคคลสามารถถูกทำให้เปลี่ยนแปลงได้หลายวิธี อาจทำได้โดยที่บุคคลได้รับข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งข่าวสารนี้อาจจะมาจากบุคคลอื่นหรือมาจากอุปกรณ์ สื่อมวลชนต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของทัศนคติด้านความรู้ หรือการรับรู้ (Cognitive Component) เป็นที่เชื่อกันว่าถ้าส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลง ส่วนประกอบด้านอื่นจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน เช่น ถ้าส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ (Affective Component) เปลี่ยนแปลงส่วนประกอบด้านพฤติกรรม (Behavioral

Component) จะเปลี่ยนแปลงด้วย

Mcguire ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การใส่ใจ (Attention) ความเข้าใจ (Comprehension) การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น (Yielding) การเก็บเอาไว้ (Retention) และการกระทำ (Action) และกล่าวว่าถ้ากระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อทางด้านข่าวสารทำให้ผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติแล้วจะทำให้เกิดการใส่ใจ ความเข้าใจ การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น การเก็บเอาไว้ และการกระทำ และการที่ผู้รับสารจะเกิดขึ้นตอนเหล่านี้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถทางสติปัญญา สถานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา และอื่น ๆ

พฤติกรรม (Practice) การกระทำหรือพฤติกรรมใด ๆ ของคนเราส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงออกของบุคคลผู้ที่มีพื้นฐานมาจากความรู้ และทัศนคติของตนเอง การที่บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกัน ก็เนื่องมาจากมีความรู้ และทัศนคติที่ต่างกัน ซึ่งความแตกต่างของความรู้และทัศนคติเกิดจากความแตกต่างในเรื่องการเปิดรับสื่อ การแปลความหมายของสารที่ตนเองได้รับ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดประสบการณ์ที่ต่างกัน อันมีผลกระจายต่อพฤติกรรมของบุคคล โดยทั่วไปการใช้การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวพฤติกรรมนั้นมีวิธีการดังนี้ (สรุพงษ์ โสธนะเสถียร 2533: 123)

1. การปลุกเร้าอารมณ์ (Emotional Arousal) เพื่อให้เกิดความตื่นตัวเร้าใจในการติดตามไม่ว่าด้วยภาพหรือเสียง เช่น บรรยายภาคในการประกาศปฏิวัติรัฐประหาร

2. การเห็นอกเห็นใจ (Empathy) ด้วยการแสดงความอ่อนโยน เสียสละ และความกรุณาปราณี ยอมแพ้เพื่อความเป็นพระที่อาจโน้มน้าวใจผู้คนให้ยอมรับได้ เช่น คนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้ก็เพราะเห็นผู้สมัครคนนั้นถูกโจมตีจากผู้สมัครคนอื่น ๆ

3. การสร้างแบบอย่างขึ้นในใจ (Internalized Norms) เป็นการสร้างมาตรฐานอย่างหนึ่งขึ้น เพื่อให้มาตรฐานนั้นปลูกศรัทธาและเป็นตัวอย่างแก่ผู้รับสารที่จะต้องปฏิบัติตาม

4. การให้รางวัล (Reward) เช่น การลด แลก แจก แถม ในการโฆษณา เพื่อเป็นการจูงใจให้เลือกซื้อสินค้าอื่น ๆ

และผลของการโน้มน้าวใจด้วยวิธีการข้างต้น ก่อให้เกิดพฤติกรรมพื้นฐาน 2 แบบ คือ

1. กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือให้มีพฤติกรรมที่ต่อเนื่อง (Activation)
2. หยุดยั้งพฤติกรรมเก่า (Deactivation)

ทั้งการกระตุ้นและการหยุดยั้งเป็นพฤติกรรมพื้นฐานที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมอื่น ๆ ตามมา เช่น การตัดสินใจวินิจฉัยต่อประเด็นปัญหา การจัดหาทรัพยากรจัดดำเนินงานและการสร้างพฤติกรรมเพื่อส่วนรวม

นอกจากนี้ Rogers ได้กล่าวเกี่ยวกับการสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติว่าการสื่อสารก่อให้เกิดผล 3 ประการคือ

1. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ของผู้รับสาร (Change in Receiver's Knowledge)
2. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสาร (Change in Receiver's Attitude)
3. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของผู้รับสาร (Change in Receiver's Behavior)

การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 นี้จะเกิดในลักษณะต่อเนื่องกันคือ เมื่อผู้รับสารได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใด ก็เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ และความรู้ความเข้าใจนี้จะทำให้เกิดทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องนั้น และขั้นสุดท้ายก็จะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่กระทำต่อเรื่องนั้น ๆ ตามมา (Rogers 1973: 43)

Bettinghaus (1978) กล่าวว่า สื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อและทัศนคติที่มีอยู่เดิมให้ฝังแน่นมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติโดยสิ้นเชิง กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ เป็นผลจากการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเผชิญหน้ากันทั้งนั้น

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นตัวของตัวเอง

ไนรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องกับทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของความเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อดีของบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็จะช่วย
3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ปวงชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บิบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

ไนรันดร์ เดชะรินทร์ (2527: 6) กล่าวว่า นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันในเรื่องต่อไปนี้ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้า ปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงลดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง

และหน่วยงาน

7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลที่ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความหมายของการอนุรักษ์

นิวัติ เรืองพานิช (2528: 14) กล่าวว่า "การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน"

อำนาจ คอวนิช (2530: 21) กล่าวว่า "การอนุรักษ์ หมายถึง การนำออกมาใช้ประโยชน์โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด"

จิระ จินตบุญกุล (2530: 18) กล่าวว่า "การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้สิ่งที่มีอยู่อย่างเหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุดตลอดไป"

Allen (1959: 3) กล่าวว่า "การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนให้มากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้จะต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด"

ความหมายของทรัพยากรป่าไม้

ทิวา สรรพกิจ (2528: 3) ให้ความหมายของทรัพยากรป่าไม่ว่า หมายถึง "ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมของป่าทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีก็ตาม"

จิระ จินตบุญกุล (2530: 18) ให้ความหมายของทรัพยากรป่าไม่ว่า หมายถึง "ป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีผลสืบเนื่องจากป่าไม้ ได้แก่ สัตว์ป่า ของป่า ที่ดินต้นน้ำลำธาร และสภาพแวดล้อมป่าไม้"

อำนาจ คอวนิช (2528: 87) ให้ความหมายของทรัพยากรป่าไม่ว่า "ประกอบด้วยบรรดาดินไม้ใหญ่ น้อย ดิน หิน น้ำ สัตว์ป่า แมลง นิชต่าง ๆ รวมทั้งทิวทัศน์และบรรยากาศที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของสิ่งเหล่านี้"

พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ได้ให้คำนิยามของป่าไม้ไว้ว่า "ป่า" หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน "ไม้" หมายความว่า ไม้สัก และ ไม้เนื้อแข็งชนิดที่เป็นต้น เป็นกอ เป็นเถา รวมตลอดถึงไม้ที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร ไม้ไผ่ ทุกชนิด ปาล์ม หวาย ตลอดจน ราก ปุ่ม ตอ เศษ และกิ่งของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะถูกตัดทอน เลื่อย ผ่า ถาก ขุดหรือกระทำโดยประการใด ๆ (ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ 2532: 20)

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จัดว่าเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องรีบดำเนินการโดยเร่งด่วน เพราะพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว จากการสำรวจในปี พ.ศ.2517 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณร้อยละ 37 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ ปี พ.ศ.2531 มีพื้นที่ป่าไม้เพียงร้อยละ 28.03 ของพื้นที่ทั้งหมดประเทศเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ควรจะมียพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แม้ว่าป่าไม้จะเป็นทรัพยากรประเภทที่เกิดใหม่ทดแทนได้ (Renewable Resource) เพราะป่าไม้สามารถขึ้นทดแทนโดยธรรมชาติหรือปลูกให้เป็นป่า ขึ้นได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะเกิดได้ทันกับการบุกรุกของประชาชน ไม้บางชนิดป่าบางแห่งถูกทำลายจนหมดสิ้น การบุกรุกนั้นเป็นไปทั้งที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์และเจตนาเนื่องจากเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จึงทำให้เกิดผลกระทบตามมามากมาย จึงควรที่จะรีบดำเนินการแก้ไข ปรับปรุงทรัพยากรป่าไม้โดยเร่งด่วน

นิติ เรื่องพานิช (2528) ได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้

1. ควรกำหนดบริเวณป่าไม้ที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอน เข้าดำเนินการควบคุมป้องกันไม่ให้มีการทำลายมากขึ้น
2. ควรกำหนดขอบเขตที่ยอมให้เป็นแหล่งทำกินของราษฎรไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานหรือทำไร่เลื่อนลอย
3. ในบริเวณป่าที่ถูกแผ้วถาง รกร้างว่างเปล่า ปราศจากพืชคลุมดิน ควรปลูกพืชคลุมดิน เพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝน
4. ป้องกันการเกิดไฟป่า โดยจัดกำลังพนักงานเจ้าหน้าที่คอยตรวจตรามิให้เกิดไฟป่า หรือช่วยลดอัตราการเกิดไฟป่าให้น้อยลง
5. บริเวณสภาพภูมิประเทศที่มีความลาดชันมาก ควรห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดินเท่านั้น
6. บางพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยการก่อสร้างทางด้านวิศวกรรมเข้าช่วยควบคู่กับ

การปลูกป่า เช่น ปรับพื้นที่ตามลาดเขา สร้างฝายเก็บน้ำ และตะกอนมิให้ไหลรุนแรงจะเป็นอันตรายต่อพื้นที่เกษตรอื่น ๆ ที่อยู่ด้านล่าง

7. ควรมีการป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งแม่น้ำ เพราะจะทำให้ดินตกตะกอนในแม่น้ำลำธาร

8. ควรให้การศึกษอบรม เผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกระดับให้รู้ถึงประโยชน์ คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ การอนุรักษ์ดิน น้ำและป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของทุกคน

นอกจากนี้ Keenleyside (1977: 174-171) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของประชาชนในการอนุรักษ์ว่าควรมีการทำความเข้าใจและคาดหวังในพฤติกรรมของคนในพื้นที่ให้มากที่สุด โดยควรจะดำเนินการดังนี้

1. ให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ตัดสินใจในลักษณะวันต่อวันต่อการดำเนินการใด ๆ ในพื้นที่ ดังนั้นการแก้ปัญหาส่วนใหญ่จึงควรอยู่ในความรับผิดชอบของคนในพื้นที่เอง

2. การยอมรับผิดชอบหรือไม่ของประชาชนขึ้นอยู่กับทัศนคติและความสามารถในการเข้าใจความสัมพันธ์เกี่ยวข้องระหว่าง การตัดสินใจและผลที่จะเกิดตามมา

3. โดยปกติไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่ประชาชนในพื้นที่ต้องทำการอนุรักษ์ เนื่องจากการกระทำดังกล่าวอาจไม่ได้ช่วยเพิ่มผลผลิตหรือเพิ่มพูนรายได้ให้แก่พวกเขาแต่ประการใด ดังนั้นการที่คนในพื้นที่จะอนุรักษ์จึงน่าจะเกิดจาก (ก) ความสนใจส่วนตัว (ข) มีความรับผิดชอบทางสังคม (ค) ได้ประโยชน์หรือมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรนั้น ๆ

4. ประชาชนบางคนบางกลุ่ม อาจมีความสนใจที่จะอนุรักษ์แต่มีอาจจะลงมือทำได้เนื่องจากไม่มีเงิน ไม่มีเวลา หรืออาจขาดความรู้ในเรื่องนั้น ๆ

มาตรการที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ จึงควรมีความยืดหยุ่น ควรเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้ใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ แต่การที่จะดำเนินการให้เป็นไปในแนวทางดังกล่าวได้ จำเป็นต้องมีการออกแบบและหาวิธีการการสื่อสารภายในหน่วยงานและในพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด ทั้งในด้านการดำเนินงานและในกระบวนการตัดสินใจ (Koore : 166)

Kenneth Ruddle และ Dennis A. Rondinelli (1983: 77-87) ได้เสนอแนะแนวทางการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า ควรจะมีการคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

1. การประสานสัมพันธ์
2. บุรณาการในแนวตั้งหรือเชื่อมโยงกับองค์กรระดับสูง
3. ความสอดคล้องกับวัฒนธรรม
4. ความมีศักยภาพสูงในการส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์
5. ความยืดหยุ่นและการปรับเข้ากับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน
6. การให้บริการโดยยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นศูนย์กลาง
7. การเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีโอกาสเข้าร่วม
8. การใช้วิธีการวางแผนและจัดการที่ง่ายไม่สลับซับซ้อน
9. มีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่แต่มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สมนึก อ่องเอิบ (2528) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติว่า "เป็นเรื่องที่สำคัญเป็นทั้งนโยบายและต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ในการปฏิบัติถือว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดหรือชนชั้นใดโดยเฉพาะไม่ได้ ต้องอาศัยความร่วมมือทั้งเจ้าหน้าที่ ผู้เชี่ยวชาญ สถาบันของรัฐทุกสายงาน ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวางแผนพัฒนาประเทศ และแม้จะมีมาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงจะมีวิธีการล้าเลิศเพียงใดก็ตาม หากขาดมาตรการทางสังคมหรือความร่วมมือปฏิบัติจากทุกฝ่ายก็จะไม่สามารถที่จะบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ได้ การที่จะได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายจะเกิดได้ด้วยวิธีการให้การศึกษา ให้ความรู้ ตลอดจนสร้างทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ประชาชนทุกคน ทุกอาชีพ ทุกอายุ ให้มีความรักหวงแหนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ"

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชัยรัตน์ จงก้องเกียรติ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของสมาชิกหมู่บ้านโคกไม้แฉ่ง หัวกะสัง อำเภอประคำ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า โดยทั่วไปสมาชิกหมู่บ้านป่าไม้ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ สำหรับผู้ที่ทัศนคติไม่ดีจะพบในผู้มีอาชีพรับจ้าง สำหรับสมาชิกหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีใช้หมู่บ้านป่าไม้ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ผู้ที่มีทัศนคติดีมีเพียงส่วนน้อยซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีอายุมาก และมีการศึกษาสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีอาชีพทำไร่

ลาวัญญ์ มนไตรเวศน์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับสิทธิทำกินต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าวังเพลิง ม่วงค่อม อำเภอลำานารายณ์ จังหวัดลพบุรี พบว่าประชากรส่วนใหญ่มีความเห็นที่ติดต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่ามาเป็นเวลานาน ทำให้เห็นผลเสียต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการทำลายป่า แต่ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับโครงการสิทธิทำกิน เพราะโครงการมีผลต่อการจำกัดสิทธิต่าง ๆ ที่ประชาชนในพื้นที่เคยได้รับ

อมราวดี เหมาคม ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า หัวหน้าครอบครัวที่ตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานานได้รับฟังข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติมากจะมีความคิดเห็นที่ติดต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนระดับการศึกษา อายุ สภาพเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

โสภณ เตชมา ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนักศึกษาวิทยาลัยครูที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่าระดับการศึกษามีส่วนทำให้ทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน โดยนักศึกษาระดับ ป.กศ.สูง มีทัศนคติเฉลี่ยสูงกว่าระดับ ป.กศ. และนักศึกษาชายหญิงมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

ประพันธ์ โกยสมบูรณ์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า กลุ่มนักเรียนที่เป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะมีทัศนคติในเชิงบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสนใจต่อการสงวนและคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้มากกว่ากลุ่มนักเรียนที่ไม่เป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

วิชัย พัฒนาวงศ์ธรรม ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักศึกษาในวิทยาลัยครูภาคใต้ พบว่า ตัวแปร เพศ ภูมิภาค การเป็นสมาชิกของชมรมอนุรักษ์มีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

ปราณี สุจรัตนไชยกุล ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับค่านิยมของนักศึกษาวิทยาลัยครูส่วนกลางเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในเกณฑ์สูงหรือมีความรู้ดี โดยได้รับความรู้จากเอกสารเผยแพร่ และตำรามากที่สุด ร้อยละ 51.20 แหล่งที่ให้ความรู้มากที่สุดคือ สื่อมวลชน ร้อยละ 59.80 และนักศึกษาสายวิชาวิทยาศาสตร์ และสายวิชาสังคมศึกษามีค่านิยมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

ธานี เกสทอง ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของครูโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า เพศ อายุของครู ไม่มีผลที่ทำให้ค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน แต่ครูที่เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และไม่เคยได้รับการอบรมจะมีค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

จินดา คุ่มกิตติชัย ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมกาเปิดรับสารกับความร่วมมือของประชาชนในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์ ศึกษาเฉพาะกรณีประชาชนในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า

ประชาชนในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้ารับฟังข่าวสารเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์จากวิทยุ และเสียงตามสายน้อยกว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมล้าหลัง

ประชาชนในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้ามีความรู้เรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์มากกว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมล้าหลัง และมีความคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

พฤติกรรมกาเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์ทางลบกับการให้ความร่วมมือในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

อิทธิพลของสื่อต่อการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการมีความสัมพันธ์ทางลบกับการให้ความร่วมมือในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณประโยชน์

ประสพสุข ตีอินทร์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ พบว่า ในระหว่างปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยาสังคม และด้านอื่น ๆ กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ กับผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความแตกต่างกัน คือ ปัจจัยด้านประชากรจะมีแต่ขนาดครอบครัวเท่านั้นมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนอายุ และระดับการศึกษาไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สำหรับปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม จำนวนที่ดินที่ถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเรื่องการเป็นสมาชิกกลุ่มสังคม รายได้ การใช้เชื้อเพลิง การจัดหาเชื้อเพลิง ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคมและด้านอื่น ๆ พบว่า การพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่

ป่าไม้อำเภอ เจตคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และความสนใจเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ

สุนัตรา ผาผุย ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพของหน่วยงานประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ในการให้ความรู้และทัศนคติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนในหมู่บ้านจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบ 3 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านควบคุมที่ไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์ หมู่บ้านทดลองที่ 1 ได้รับการประชาสัมพันธ์โดยการใช้อีโม่มวลชนผสมหมู่บ้านทดลองที่ 2 ได้รับการประชาสัมพันธ์โดยการใช้อีโม่มวลชนผสมผนวกกับสื่อบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านทดลองที่ 1 และหมู่บ้านทดลองที่ 2 มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้นและเปลี่ยนแปลงทัศนคติในทางที่ดีขึ้นมากกว่าหมู่บ้านควบคุม และชาวบ้านในหมู่บ้านทดลองที่ 1 และหมู่บ้านทดลองที่ 2 มีความรู้เพิ่มขึ้นและเปลี่ยนแปลงทัศนคติไม่แตกต่างกัน และพบว่าการเคยพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของกลุ่มทดลองทั้ง 2 กลุ่ม มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทางบวก

นิสิฐ์ บุญไชย ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกรรมการสภาตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า ระดับความสนใจข่าว การได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชน และความสนใจต่อโครงการอนุรักษ์ป่าไม้มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ กลุ่มที่ได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชนมาก จะมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้มากกว่ากลุ่มที่ได้รับน้อยกว่า

จอมขวัญ เทพไชย ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ตำบลไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า สมาชิกหมู่บ้านป่าไม้และหมู่บ้านใกล้เคียงเห็นด้วยกับโครงการปลูกสร้างสวนป่า เพราะมีความเข้าใจถึงผลประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้และมีความเห็นว่าประชาชนทุกคนมีส่วนช่วยดูแลรักษาต้นไม้ได้เช่นกัน

จิตรลดา วิทชนาลัย ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเห็นของประชาชนในภาคเหนือเกี่ยวกับการปลูกสร้างสวนป่า พบว่า ประชาชนเห็นด้วยมากที่สุด คือ ประชาชนควรมีส่วนช่วยดูแลบำรุงรักษาสวนป่า แต่การปลูกป่าควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาล

สมใจ เข้มเจริญ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า เพศไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และพบว่า รายได้ จำนวนที่ดินที่ใช้ประโยชน์ ความรู้ ความคิดเห็น การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความเห็นเบื้องต้นของเพื่อนบ้าน ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

บริพันธ์ ไชยวงศ์แก้ว ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษานวัตกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน พบว่า พัฒนาการส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีนวัตกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งที่เป็นนวัตกรรมที่คาดหวังว่าพัฒนากรจะปฏิบัติและนวัตกรรมตามบทบาทหน้าที่ของพัฒนากรที่พึงประสงค์ โดยระดับการศึกษา ระยะเวลาการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งจากการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา และแหล่งอื่น มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพัฒนากร

ระยะเวลาการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากแหล่งอื่น ๆ นอกเหนือจากสถาบันการศึกษา บริเวณป่าไม้ในพื้นที่ปฏิบัติงานของพัฒนากรมีความสัมพันธ์กับนวัตกรรมที่คาดหวังว่าพัฒนากรจะประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

อายุ เพศ การศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ ภูมิภาคการปฏิบัติงาน ประสบการณ์การทำงานอื่นมาก่อนที่จะดำรงตำแหน่งพัฒนากร ระยะเวลาการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน การได้รับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บริเวณป่าไม้พื้นที่การปฏิบัติงาน จำนวนหมู่บ้านที่พัฒนากรรับผิดชอบมีความสัมพันธ์กับนวัตกรรมตามบทบาทหน้าที่ของพัฒนากรอย่างมีนัยสำคัญ

ลาวัญญ์ อินทรารักษ์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความศรัทธาในคำสอนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่ความศรัทธาในระดับบรรพชิต และความศรัทธาในพิธีกรรม มีความสัมพันธ์ทางลบกับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และพบว่า ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านความศรัทธาในคำสอน ความศรัทธาในเพศบรรพชิตและความศรัทธาในพิธีกรรมไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความศรัทธาในคำสอนและความศรัทธาในเพศบรรพชิต เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ไม่สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอยได้

งานวิจัยทางการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

วัชรภรณ์ ตระกูลดิษฐ์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกรอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า

ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ เพศและอายุ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ

ปัจจัยด้านพฤติกรรมสื่อสาร ได้แก่ การฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม การมีประสบการณ์ภายนอกสังคม การเปิดรับสื่อมวลชน และการพบปะพูดคุยกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกรอย่างไม่มีนัยสำคัญ

ปัจจัยด้านการกระทำทางสังคม ได้แก่ ความสามารถ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ

เมื่อพิจารณาตัวแปรต่าง ๆ แล้วพบว่า การฝึกอบรมเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดในการอธิบายความแตกต่างของทัศนคติในการยอมรับการทำนาหว่านน้ำตมแผนใหม่ของเกษตรกร รองลงมาคือ อายุ ความสามารถ การบังคับ และการสนับสนุน

พยัคฆพันธ์ โน้ฉิ่งแก้ว ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารที่มีผลต่อการพัฒนาความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติงานตามโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีคณะกรรมการสภาตำบลในอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กับความรู้ ทัศนคติและการตัดสินใจอนุมัติโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล

ปัจจัยเกี่ยวกับผลประโยชน์ มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจอนุมัติโครงการสร้างงานในชนบทของคณะกรรมการสภาตำบล

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสาร ความรู้ ทักษะของคณะกรรมการสภาตำบล มีความสัมพันธ์กับผลของโครงการสร้างงานในชนบทที่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว

อินทรา ปัทมินทร ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพของการใช้สื่อภาพพลิก เรื่องสุขภาพจิตกับผู้ป่วยนอกและญาติที่มารับบริการในโรงพยาบาลจิตเวชและโรงพยาบาลทั่วไป พบว่า หลังจากได้รับความรู้โดยใช้สื่อภาพพลิกเรื่องสุขภาพจิตแล้ว ผู้ป่วยนอกและญาติมีการเปลี่ยนแปลงในระดับความรู้และทัศนคติเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้ป่วยนอกและญาติที่มารับบริการในโรงพยาบาลจิตเวชและโรงพยาบาลทั่วไปมีการเพิ่มความรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติไม่แตกต่างกัน เพศและอายุ ไม่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงระดับความรู้และทัศนคติ แต่อาชีพ การศึกษาและการเคยหรือไม่เคยรับความรู้สุขภาพจิต มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงระดับความรู้และทัศนคติ ส่วนความสนใจมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงระดับความรู้ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

ในความคิดเห็นของผู้ป่วยนอกและญาติที่มีต่อสื่อภาพพลิกเรื่องสุขภาพจิต พบว่า ผู้ป่วยนอกและญาติส่วนใหญ่เห็นว่าสื่อภาพพลิกเรื่อง "สุขภาพจิตดี นำชีวิมีความสุข" มีลักษณะภาพ ขนาดภาพ ขนาดของตัวหนังสือประกอบภาพและสีของภาพเหมาะสมแล้ว หลังจากการให้ความรู้แล้วผู้ป่วยนอกและญาติคิดว่ามีความเข้าใจดี การใช้เวลาในการให้ความรู้เหมาะสม ได้รับประโยชน์มากและมีความต้องการสื่อภาพพลิกเกี่ยวกับสุขภาพจิตเรื่องอื่น ๆ อีก

ต้องฤดี ปุณณกันต์ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับการสื่อสารกับการพัฒนาความรู้ทัศนคติ และพฤติกรรมของประชาชนตามโครงการขยายฐานประชาธิปไตยสู่ปวงชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารจากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความรู้ของประชาชน แต่ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารจากการสื่อสารระหว่างบุคคลไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้ของประชาชน

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารทั้งจากสื่อมวลชนและจากการสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสัมพันธ์กับทัศนคติของประชาชน

ปริมาณการเปิดรับการสื่อสารทั้งจากสื่อมวลชนและจากการสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชน

จิระวรรณ อยู่ดี ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการติดตามความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติของเกษตรกรผู้รับสารจากการรณรงค์ระบบการติดตามสถานการณ์ศัตรูข้าว จังหวัดชัยนาท ในปี

2531 พบว่า

ความรู้ความสามารถในการวินิจฉัยแมลงศัตรูข้าวและศัตรูธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับเพศ และเพศชายจะมีความรู้ความสามารถมากกว่าเพศหญิง

ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับขนาดพื้นที่เพาะปลูก ผู้ที่มีพื้นที่น้อยจะมีความรู้และการปฏิบัติดีกว่ามีพื้นที่มาก

ความรู้เกี่ยวกับการสำรวจศัตรูข้าวในนา มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการ ผู้เคยเข้าร่วมโครงการจะมีความรู้ดีกว่าผู้ไม่เคยเข้าร่วมโครงการ

ทัศนคติของเกษตรกรเกี่ยวกับการควบคุมศัตรูข้าวและการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว มีความสัมพันธ์กับอายุ ผู้ที่มีอายุมากจะมีทัศนคติที่ดีกว่าอายุน้อย

การปฏิบัติตนในการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว มีความสัมพันธ์กับอายุ เมื่อมีอายุต่างกันการปฏิบัติจะแตกต่างกัน

แหล่งความรู้ที่เกษตรกรทราบ มีความสัมพันธ์กับเพศและการเข้าร่วมโครงการ โดยเพศชายและผู้ที่เคยเข้าร่วมโครงการจะสนใจไขว่คว้าหาความรู้ได้ดีกว่า

การใช้ประโยชน์จากสื่อแผ่นพับ พบว่าได้ใช้ประโยชน์แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่ใช้ประโยชน์เป็นส่วนใหญ่เพราะอ่านแล้วไม่เข้าใจเนื้อหา ทำสูญหาย

โดยสรุปทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่นำมาศึกษาครั้งนี้ เพื่อจะอธิบายความสัมพันธ์ของพฤติกรรม การเปิดรับสื่อความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ รวมทั้งเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย